

Julia Mazurkiewicz-Sulkowska

**CZASOWNIKI INCHOATYWNE Z PREFIKSEM ZA-
W JĘZYKU BULGARSKIM I ICH ODPOWIEDNIKI
W POLSKIM I BIAŁORUSKIM**

1. Celem tego artykułu jest porównanie czasowników inchoatywnych z prefiksem *za-* w języku bułgarskim z ich odpowiednikami w językach białoruskim i polskim oraz wyodrębnienie grup semantycznych w celu prześledzenia ewentualnych różnic w rozpowszechnieniu poszczególnych typów czasowników w omawianych językach.

2. Według *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*, inchoatywność (ingresywność, inceptywność) od łac. *inchoatus* 'rozpoczęty' jest „jednym z tzw. rodzajów czynności. Wyraża początek czynności lub stanu, pol. *zasnąć* 'zacząć spać', *poczernieć* 'zacząć być czarnym' [Encyklopedia 1999].

Wyrażenia predykatywne, które są wykładnikami predykatów inchoatywnych, parafrazują się z użyciem elementu *zacząć*, np. *ogłuchnąć – zacząć być głuchym*, *nabrać polysku – zacząć mieć polysk*, *wpaść w rozpacz – zacząć być w rozpacz* itp.

S. Karolak uważa, że inchoatywność jest podklasą kategorii aspektu i przy modelowaniu zjawisk aspektowych wykorzystuje jedynie dwa proste pojęcia – duratywność oraz momentalność, które mogą tworzyć struktury złożone. Czasowniki inchoatywne traktowane są przez Karolaka jako jednostki posiadające strukturę złożoną z aspektu momentalnego i duratywnego z momentalną dominantą. Złożony charakter pojęciowej struktury tych czasowników jest widoczny na przykładzie parafraz synonimicznych, np. czasownik *очнуться* i parafraza *прийти в чувство* lub bułgarski czasownik *припадна* z odpowiadającą mu rosyjską parafrazą *упасть в обморок*. W podanych przykładach momentalny komponent aspektowy jest przedstawiony czasownikami *прийти* i *упасть*, natomiast komponent duratywny – rzeczownikami *чувство* i *обморок* [por. Karolak 1998a].

W językach słowiańskich najbardziej produktywnym sposobem derywacji form inchoatywnej konfiguracji od semantemów duratywnych jest prefiksacja, a jednym z najbardziej rozpowszechnionych prefiksów inchoatywnych jest prefiks *za-*. W niniejszym artykule skupiam się na badaniu czasowników z prefiksem *za-* w funkcji inchoatywnej w trzech językach słowiańskich, należących do odrębnych historycznie wspólnot językowych – języku bułgarskim, polskim i białoruskim.

Witold Śmiech omawiając derywaty z prefiksem *za-* w języku polskim [Śmiech 1986] zaznacza, że część tych czasowników oznacza 'początek akcji'. Wyróżnia on trzy podklasy czasowników z prefiksem *za-* o znaczeniu inchoatywnym:

– pochodne od czasowników przechodnich, np. *zachcieć się* ← *zacząć się* *chcieć*, *zaciekawić*, *zagrać*, *zainteresować*, *zaintonować* [hymn] ← *zacząć intonując* [hymn], *zaniepokoić*, *zapoczątkować*, *zaprząć* 'wykonać początkową fazę prania' itp.

– pochodne od czasowników nieprzechodnich, np. *zabiadać*, *zabieleć*, *zabielić się*, *zachorować*, *zachrapać*, *zaczernieć*, *zaczernienieć*, *zagnić*, *zagnieździć się*, *zaistnieć*, *zajaśnieć*, *zamarzyć*, *zamieszkać*, *zamilczeć* (por. *zamilcz wreszcie!*), *zaniemóc*, *zapanować*, *zaswędzić*, *zatrwożyć się*, *zatęsknić*, *zawrzec* 'zacząć wrzeć' itp.

– pochodne od podstaw związanych, np. *zacząć* (por. *począć*), *zawładnąć* itp.

Omawiając czasowniki z grupy pochodnych od czasowników nieprzechodnich, Śmiech pisze, że powstały one z przekształcenia związków wyrazowych z czasownikiem *zacząć* i „niektóre z nich, ze względu na punktowy charakter dokonaności, nie wyrażają w wyraźny sposób początku akcji, lecz po prostu samą dokonanością” [Śmiech 1986]. Kryterium, według którego można, zdaniem Śmiecha, odróżnić te czasowniki od derywatów z przedrostkiem tylko aspektowym, jest to, czy „stanowią one wstęp do akcji tego samego lub innego rodzaju, np. *zasiąść* [za stołem] stanowi wstęp do *dalszego siedzenia*, podobnie *zamieszkać* do *dalszego mieszkania* itp. Czasem taki sam wyraz może być odpowiednio zinterpretowany dopiero na tle kontekstu, np. *orkiestra zagrała i wszyscy ruszyli do tańca*, ale *orkiestra zagrała i wszyscy się rozeszli* itp. [Śmiech 1986].

H. Wróbel zalicza czasowniki inchoatywne do formantów fazowych i twierdzi, że w formantach inchoatywnych tworzonych za pomocą prefiksu *za-* uwydatnia się momenty początkowe akcji. Według niego, czasowniki te nie stanowią jednak semantycznie jednolitej grupy, a „szczegółowa interpretacja inchoatywności uzależniona jest od znaczeń podstaw, bowiem nie każda akcja daje się obiektywnie dzielić na fazy” [Wróbel 1984]. Do grupy czystych inchoatywów zalicza Wróbel formacje takie, jak: *zaboleć*, *zachorować*, *zakuleć*, *zakwitnąć*, *zamieszkać*, *zapachnieć*, *zasmucić się*. Te czasowniki są wynikiem połączenia czasownika *zacząć/zaczynać* z bezokolicznikiem czasownika

podstawowego i „suponują dalszy rozwój akcji po momencie początkowym” [Wróbel 1984]. Do drugiej dość licznej grupy zalicza autor derywaty motywowane przez czasowniki oznaczające zjawiska akustyczne, np. *zabeczeć*, *zaćwierkać*, *zagrzmieć*, *zakaszleć*, *zaklaskać*, *zaklekotać*, *zapłakać*, *zaszczekać*, *zatupać* itd. „Z reguły oznaczają one krótkotrwałe akcje z jednoczesnym uwypukleniem ich momentu początkowego; są bliskie czasownikom semelfaktywnym z sufiksem *-ną-*, por. *beknąć*, *kaszlnąć*, *tupnąć*” [Wróbel 1984].

Wśród czasowników inchoatywnych wyróżnia Wróbel również formacje (pochodne od nazw stanów mentalnych i psychicznych) typu *zapamiętać*. W tych czasownikach prefiks także podkreśla moment początkowy akcji, ale wskazują one również na nabycie (powstanie) stanu wyrażanego przez podstawę. „Czasowniki te bywają włączane do tzw. kompleksowych i zbliżają się do czystych odpowiedników aspektowych, jednakże o odwrotnym wyniku semantycznym, tj. formalna podstawa nazywa stan będący rezultatem procesu wyrażanego przez predykat” [Wróbel 1984].

W języku bułgarskim prefiks *za-* w czasownikach jest szeroko rozpowszechniony i „jest typowym prefiksem ingresywnym, niezależnie od tego, że czasowniki ingresywne tworzą się również przy pomocy innych prefiksów” [Ivanova 1974]. Ten prefiks wyróżnia się szeroką aktywnością słowotwórczą i pozwala w sposób syntetyczny oddać treść konstrukcji *започвам* (*почвам*) *да* + *глагол*. Niektóre tego typu czasowniki są używane zdecydowanie częściej niż konstrukcja analityczna, np. *запуша*, *затуптя*, *затреперя*, *заваяля*, *запръскам*. Natomiast inne czasowniki z prefiksem *za-* są okazjonalne lub bardzo rzadkie, np. *заправля*, *забера*, *завъсья се*, *заказвам*, *закланям се*. Zamiast nich częściej używane są połączenia z czasownikiem *започвам*, *почвам*.

Prefiks *za-* w języku bułgarskim łączy się wyłącznie z aspektem niedokonanym np. *за-плувам*, *за-говоря*, *за-охкам*, *за-дишам*, *за-чета* i tłumaczy się to inchoatywnym znaczeniem przedrostka – może on zapoczątkować czynność, która będzie trwała w czasie, a „aspekt dokonany jest sprzeczny z inchoatywnością” [Perniszka 1979]. Prefiks *za-* nie łączy się w bułgarskim z czasownikami dwuaspektowymi, np. z większością czasowników na *-ирам* (*ароматизирам*, *дезертирам*, *евакуирам*). Prawie wszystkie inchoatiwa z prefiksem *za-* w języku bułgarskim są dokonane, a od nich często są tworzone wtórne czasowniki niedokonane i tworzy się para aspektowa więc „wszystkie niedokonane czasowniki inchoatywne są wtórne” [Perniszka 1979].

Jedną z podstawowych funkcji prefiksu *za-* w języku białoruskim jest tworzenie czasowników oznaczających początek czynności, np. *заапладзіраваць*, *захварэць*, *заспяваць*, *забегаць*, *замахаць*.

Jauniewicz [1997] pisze, że w języku białoruskim czasowniki oznaczające początek czynności są tworzone przy pomocy prefiksów *za-*, *na-*, *уз-*. Istotne przy tego typu czasownikach jest to, że zdecydowana ich większość ma

tylko formę dokonaną, ale niektóre czasowniki tworzą pary aspektowe np. *закінець – закінаць, запець – запляваць* [por. Jauniewicz 1997].

Szuba [1997] uważa, że prefiks *za-* w języku białoruskim jest prefiksem produktywnym, a czasowniki „oznaczające początek, powstanie czynności” są tworzone od czasowników nieprzechodnich, np. *забліскаць, завывць, зазваніць, засмяцца*.

3. Jako język wyjściowy wybrałam bułgarski, ponieważ w tym języku prefiks *za-* w czasownikach jest bardzo rozpowszechniony, wyróżnia się dużą aktywnością słowotwórczą i jest typowym prefiksem ingresywnym. Następnie są podawane odpowiedniki białoruskie i polskie.

Nie zostały tu uwzględnione niedokonane odpowiedniki bułgarskich czasowników inchoatywnych z prefiksem *za-*, ponieważ – tworzone od czasowników dokonanych – są wtórne.

Materiał został zebrany na podstawie słowników: *Български тълковен речник* [Słownik 1973], *Тлумачалны слоўнік беларускай мовы* [Słownik 1978a] i *Słownik współczesnego języka polskiego* [Słownik 1999].

Ze *Słownika języka bułgarskiego* [por. Słownik 1973] wyekscerpowano 940 czasowników inchoatywnych z prefiksem *za-*, z czego zostały wykorzystane 502 czasowniki dokonane, ponieważ resztę stanowią utworzone od nich wtórne czasowniki niedokonane.

3.1. Analiza zebranego materiału pozwoliła na ujawnienie różnic w zakresie dystrybucji odpowiedników bułgarskich czasowników inchoatywnych z prefiksem *za-* w języku białoruskim i polskim. Przedstawiono je w tab. 1.

Tabela 1

Język	Odpowiedniki z prefiksem <i>za-</i>		Forma opisowa		Brak odpowiednika	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Białoruski	279	55,6	207	41,2	16	3,2
Polski	49	9,8	445	88,6	8	1,6

Z tab. 1 wynika, że połowa bułgarskich czasowników inchoatywnych z prefiksem *za-* ma swoje odpowiedniki w języku białoruskim (55,6%), w polskim zaś czasowniki z prefiksem *za-* występują sporadycznie (9,8%).

Przedstawione czasowniki są jednolite jako klasa aspektualna, wszystkie są dokonane i wyrażają początek czynności. Dalsza analiza badanego zbioru czasowników wydaje się celowa ze względu na ich cechy semantyczne. Pozwoli prześledzić ewentualne różnice w zakresie ich rozpowszechnienia w poszczególnych grupach.

3.2. Wykorzystany w tym opracowaniu model klasyfikacji czasowników został opracowany przez M. Korytkowską [por. Korytkowska 1990; 1992]. Do klasyfikacji została wykorzystana teoria przypadków semantycznych, w której „pozycje argumentowe mają status dogodnych dla opisu wyrażen skrótowych, a terminy typu Agentive są równorzędne z terminami złożonymi typu 'argument w pozycji otwartej przez predykat *robi (coś)*' lub 'argument implikowany przez predykat *robi (coś)*'” [Korytkowska 1992]. Podstawę przyjętej klasyfikacji stanowią wyodrębnione grupy semantyczne czasowników, a podstawowym założeniem jest to, że „predykat posiadając swoją swoistą charakterystykę semantyczną otwiera określoną ilość miejsc dla argumentów o pewnych cechach selekcyjnych. Punktem wyjścia do ustalenia ilości miejsc argumentowych jest tzw. zdanie minimalne” [Korytkowska 1990].

Przy klasyfikacji materiału wykorzystane zostały następujące pozycje argumentowe: Agentive, Experiencer, Instrumental, Locative, Objective.

Agentive – jest wyrażany przez pozycję argumentową przy predykanie denotującym fakt działania. W polskim jest to pozycja *x-a* w wyrażeniach typu *x działa // robi y*, por. bułg. *x деїтвуєтвє // прєви y*, por. bł. *x дзейнічєє // робиць y*.

Experiencer – jest wyznaczany przez klasę predykatów odnoszących się do doznań wrażeniowo-spostrzeżeniowych i do emocji. Zdania z predyktorami otwierającymi miejsce dla Experiencera najczęściej mają parafrazy typu *x doznaje wrażen Z, x czuje // odczuwa Z*, np. *x-a boli y = x doznaje wrażenia bólu w y*.

Instrumental – jest wyrażany przez pozycję argumentową przy predykanie denotującym relację używania jakiegoś przedmiotu i oznacza pozycję argumentową *y-a* w zdaniach typu: pol. *x używa y, aby...*, bułg. *x употреблєвєт y, зє дє...*, bł. *x карыстаєццє y, каб...*

Locative – jest określany przez zbiór predykatów odnoszących się do relacji przestrzennych. Te predykaty lokalizują położenie przedmiotu względem innego przedmiotu (miejsca). Wykładnikami tych predykatów są głównie przyimki łączące się z frazą nominalną.

Objective – oznacza pozycję argumentową *x* przy predykatkach egzystencjalnych i stanowych, np. pol. *Istnieje x, x jest chory*, bułg. *имє єдин x, x є болєн*, bł. *єць x, x хворы*.

Predykatory mogą także otwierać miejsca dla argumentów o wartości predykatywnej (P'). Na poziomie struktury zdaniowej mogą one być realizowane w postaci argumentów zdaniowych lub jako frazy nominalne [por. Korytkowska 1992].

Z przeprowadzonych badań wynika, że prefiks *za-* w języku bułgarskim jest typowym prefiksem ingresywnym, a największą produktywność wykazuje wśród predykatów otwierających miejsce dla argumentu o wartości Agentiwu,

który jest często wzbogacany o argument o wartości Objectiwu lub argument o wartości predykatywnej oraz czasowniki typu P(Ag, Instr, Loc), (Ag, O, Loc). Do tej grupy należy ok. 45% badanych werbów. Kolejną pod względem liczebności grupę w języku bułgarskim tworzą czasowniki otwierające miejsce dla argumentu o wartości Objectiwu (ok. 25%). Mniej liczne są czasowniki otwierające miejsce dla argumentu o wartości Locatiwu i argumentu o wartości Experiencer, które czasami są wzbogacane o człon O/P' (ok. 15%) (por. tab. 2).

Tabela 2

P(Ag), (Ag, O), (Ag, P'), (Ag, Instr, Loc), (Ag, O, Instr) i inne	P(O)	P(Loc)	P(Exp), (Ehr, O/P')
ok. 45%	ok. 25%	ok. 15%	ok. 15%

3.2.1. Pierwszą, najliczniejszą, grupę (40%) stanowią czasowniki zawierające w swej strukturze semantycznej pozycję Agentive (bardzo często są to czasowniki kauzatywne) P(Ag), (Ag, O), (Ag, P'). Do tej grupy zaliczam czasowniki typu:

Заближа – Овцете заблизаха солта.

Пачаць лізаць – Авечкі пачалі лізаць соль.

Zacząć lizać – Owce zaczęły lizać sól.

Загледам – Той се загледа през прозореца.

Пачаць глядзець – Ён пачаў глядзець у акно.

Zacząć wpatrywać się – On zaczął wpatrywać się przez okno.

Загриза – Кучето е загризало кокала.

Пачаць грызці – Сабака пачаў грызці коць.

Zacząć gryźć – Pies zaczął gryźć kość.

Czasowniki inchoatywne zawierające argument o wartości Agentive często są wzbogacane o argumenty o wartości Locative i Instrumental. Czasowniki typu P(Ag, Instr, Loc), (Ag, O, Instr) stanowią ok. 5% badanych werbów. Jako przykłady mogą tu służyć następujące czasowniki:

Забльскам – Пияният забльска с ръката по масата.

Заторхаць – П'яница заторхаў рукой стол.

Zacząć bić, uderzać – Pijany zaczął uderzać ręką w stół.

Зацапам – Зацапал с четка по платното и мисли, че рисува.

Пачаць мазаць – Пачаў мазаць пэндзлям на палатне і думае, што малюе.

Zacząć bazgrać, brudzić – Zaczął bazgrać pędzlem i myśli, że rysuje.

3.2.2. Kolejną pod względem liczebności grupę inchoatiwów bułgarskich tworzą czasowniki otwierające miejsce dla argumentu o wartości Objective P(O) (ok. 25%), np.:

Завря – Водата завря.
 Закіпець – Вада закіпела.
 Zawrzeć – Woda zawrzała.

Загния – Ябълките загниха.
 Загнищія – Яблыкі загнился.
 Zacząć gnić – Jabłka zaczęły gnić.

Зажълтея – Полето зажълтя.
 Жажауецъ – Поле жажауецела.
 Zacząć żółcić się – Pole zaczęło się żółcić.

Zdania z czasownikami tej grupy często są wzbogacane o argument lokatywny P(O, Loc), np.

Заехтя – Гласът и заехтя над полето.
 Загалёкаць – Яе голас загалёкаў над полем.
 Zacząć odbijać się echem – Jej głos zaczął odbijać się echem w polu.

Закънти – Гласът му кънти в залата.
 Загучаць – Яго голас загучаў у залі.
 Zacząć rozlegać się, rozbrzmiewać – Jego głos zaczął rozbrzmiewać w auli.

3.2.3. Mniej liczne są czasowniki otwierające miejsce dla argumentu o wartości Locatiwu (ok. 15%). Istotne dla tej klasy werbów jest to, że lokalizacja przestrzenna albo czasowa jest jedyną możliwością ograniczenia zakresu dla procesu, o którym się mówi.

Do tej grupy zaliczam czasowniki odnoszące się do zjawisk atmosferycznych, np.

Зароси – Още от сутринта зароси дребен дъжд.
 Задажджыць – Раницай задажджыла.
 Zacząć mżyć – Od samego rana zaczęło mżyć.

Заоблачи се – След обяд малко се заоблачи.
 Захмарыцца – Пасля абеда захмарылася.
 Zacząć chmurzyć się – Po obiedzie zaczęło się chmurzyć.

a także czasowniki odnoszące się do wyładowań elektrycznych podczas burzy, do następowania pór dnia i pór roku, np.

Зазори се – зазори се в 5 сутринта.
 Заднець/завіднець – А 5 гадзіне заднела.
 Zacząć świtać – O 5 rano zaczęło świtać.

Забляска – По тъмния свод забляскаха светкавици.
 Заблїскаць – На цёмным небе заблїскалі пярэуны.
 Zacząć błyskać – Na niebie zaczęło błyskać.

oraz czasowniki odnoszące się do początku zmiany barwy, np.

Засиня – Небето засиня през облациите.
 Засінець – Неба засінула з-пад ваблокаў.
 Zacząć błękitnieć – Niebo zaczęło błękitnieć.

Зачернея – Стопи се снегът и полето се зачерня.
 Зачарнець – Растаніўся снег і поле зачарнела.
 Zacząć czernieć – Śnieg się roztopił i pole zaczęło czernieć.

3.2.4. Czasowniki otwierające miejsce dla argumentu o wartości Experiencer P(Exp) (ok. 15%), często wzbogacane o człon O/P', dzielą się na dwie grupy – predykaty odnoszące się do doznań wrażeniowo-spostrzeżeniowych oraz predykaty odnoszące się do emocji i uczuć.

Do pierwszej grupy predykatów należą czasowniki:

Загорча – Загорча му хляба.
 Пачаць гарчэць – Пачаў яму гарчэць хлеб.
 Zacząć robić się gorzkim – Chleb zaczął mu się wydawać gorzki.

Зажадня – След дълго тичане, зажаднях.
 Пачаць адчуваць смагу – Пасля бегу я пачаў адчуваць смагу.
 Zacząć odczuwać pragnienie – Po bieganiu zacząłem odczuwać pragnienie.

Drugą, dosyć dużą, grupę tworzą predykaty odnoszące się do uczuć i emocji, np.

Залудея – След тази случка той залудя.
 Пачаць вар'яваць – Пасля гэтага ён пачаў вар'яваць.
 Zacząć szaleć – Po tym on zaczął szaleć.

Struktura zdań z omawianymi czasownikami jest często wzbogacana o argument o wartości lokatywnej P(Exp, Loc). Przykładami mogą tu być takie czasowniki, jak:

Засърби – Засърби ме дясната длан.
 Засвярбець – Засвярбела мне правая рука.
 Zaswędzić – Zaswędziła mnie prawa ręka.

Засмърди – На улицата изведнъж ни засмърди.
 Засмярдзець – Знянацку на вуліцы нам засмярдзела.
 Zaśmierdzić – Na ulicy nagle czymś nam zaśmierdzięło.

3.2.5. Mimo że prawie 56% bułgarskich inchoatiwów z *za-* ma swoje prefiksalne odpowiedniki w języku białoruskim, to na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że zachodzą istotne różnice w zakresie dystrybucji tego prefiksu w poszczególnych grupach semantycznych.

Bułgarskie czasowniki inchoatywne mające w swojej strukturze semantycznej pozycję argumentową o wartości Agentive (P(Ag), P(Ag,O), (Ag, P'), (Ag, O, Loc), (Ag, Instr, Loc)) tylko w 30% mają swoje odpowiedniki z prefiksem *za-* w języku białoruskim, np. *засмактаць, запляваць, запрацаваць*, natomiast wśród bułgarskich czasowników otwierających miejsce dla argumentu o wartości Objectiwu już 60% ma swoje białoruskie odpowiedniki z prefiksem *za-*, np. *загніцісія, зажаўцець, захаладнець, загучаць*. Najbardziej jest rozpowszechniony prefiks *za-* w języku białoruskim wśród inchoatiwów otwierających w swej strukturze semantycznej miejsca dla argumentu o wartości Locative – prawie 100% werbów bułgarskich ma tu odpowiedniki w języku białoruskim; również czasowniki odnoszące się do doznań wrażeniowo-spostrzeżeniowych oraz uczuć i emocji (P(Exp), (Exp, O/P')) w zdecydowanej większości mają w języku białoruskim swoje odpowiedniki inchoatywne z prefiksem *za-*, np. *забалець, засвярбець, замарыць*.

3.2.6. Interesujący jest fakt, że w polszczyźnie odpowiednikami badanych czasowników bułgarskich w dużym procencie (co wynika z zacytowanego wyżej materiału) są konstrukcje analityczne typu *zacząć + czasownik*.

W grupie P(Ag), (Ag, O), (Ag, P'), (Ag, O, Loc), (Ag, Instr, Loc) inchoativa bułgarskie prawie zawsze są oddawane przez formę opisową. Na uwagę zasługuje fakt, że wśród tego typu czasowników dosyć liczną i ciekawą grupę tworzą derywaty motywowane przez czasowniki oznaczające zjawiska akustyczne, np. bułg. *закашлям, заплача, залая, зарева, запърноля, заскриптя, зашумя*, które prawie zawsze mają swoje inchoatywne odpowiedniki z prefiksem *za-* w języku białoruskim, np. *забрахаць, зараўці, зашумець, закашляць*. W języku polskim czasowniki typu *zaćwierkać, zakaszleć, zaklaskać, zaplakać, zaszczekać* z reguły oznaczają krótkotrwałe akcje z jednoczesnym uwypukleniem ich momentu początkowego i są bliskie czasownikom semelfaktywnym z sufiksem *-ną-*, por. *beknąć, kaszlnąć, tupnąć* [por. Wróbel 1984]. Czasowniki te często nie wyrażają w wyraźny sposób początku akcji, lecz po prostu samą dokonaność [por. Śmiech 1986]. Często dopiero na tle kontekstu wyraz może być odpowiednio zinterpretowany. Przedstawiony w tym artykule materiał został zebrany na podstawie słowników, w których można zaobserwować niekonsekwencję w interpretowaniu tego typu czasowników, np. w wykorzystanym *Słowniku języka polskiego* [Słownik 1999] zaznaczone jest znaczenie początkowe czasowników *zabrzączeć, zachrapać, zaćwierkać, zakaszleć, zaszeleścić*, ale nie jest wyszczególnione to znaczenie u bliskich im znaczeniowo czasowników *zachichotać, zakrakać, zakrzyczeć, zapiszczeć, zawarczeć*. Z przeprowadzonej wśród native speakerów

ankiety wynika, iż zdecydowana większość ankietowanych Polaków uważa, że czasowniki typu *zaćwierkać, zaklaskać, zaszczekać* oznaczają akcje krótkotrwałe i nie są czasownikami inchoatywnymi.

Wśród polskich czasowników typu P(O) zdecydowanie dominuje forma opisowa, wyjątkiem jest np. czasownik *zawrzeć*.

Za pomocą konstrukcji *zacząć + bezokolicznik* jest oddawana również większość polskich odpowiedników czasowników otwierających miejsce dla argumentu o wartości lokatywnej (P(Loc)), sporadycznie w tej grupie występują czasowniki typu *zazielenić się, zajaśnieć*.

Jedyną grupą semantyczną czasowników polskich, która w dużym stopniu posiada prefiks *za-* funkcji inchoatywnej (ok. 30%), jest P(Exp), (Exp, O/P'). Są to czasowniki typu: *zaboleć, zaswędzić, zamarzyć* (por. podrozdział 3.2.5).

3.2.7. Inchoatywna funkcja prefiksu *za-* w językach słowiańskich pozwala w sposób syntetyczny oddać treść, która z dużą częstotliwością występuje w procesie komunikacji. We wszystkich omawianych językach równolegle jest wykorzystywany synonimiczny analityczny sposób wyrażania inchoatywności za pomocą czasowników *започна да, пачаць, zacząć*, jednak tylko w bułgarskim poprzez wykorzystywanie sposobu analitycznego nie zmniejsza się dystrybucja w systemie form syntetycznych. Ciekawe jest również to, że w bułgarskim niemal wszystkie czasowniki z prefiksem *za-* mają swoje odpowiedniki niedokonane i mogą być wykorzystane prawie w każdym kontekście. W białoruskim wtórne niedokonane inchoatiwa są rzadkością, a imperfektywność zazwyczaj jest wyrażana w sposób analityczny. Podobnie jest w języku polskim – tu czasowniki inchoatywne z prefiksem *za-* z reguły są dokonane i nie mają swoich odpowiedników niedokonanych.

Literatura

- [Encyklopedia 1999] – *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław.
- [Ivanova 1974] – К. Иванова, *Начини на глаголното действие в съвременния български език*, София, s. 5–37, 94–99.
- [Jauniewicz 1997] – М. С. Яўневіч, *Сучасная беларуская літаратурная мова*. Марфалогія, Мінск.
- [Karolak 1995] – С. Кароляк, *Полятийная и видовая, структура глагола*, [w:] *Семантика и структура славянского вида*, Кракów, s. 93–112.
- [Karolak 1997] – С. Кароляк, *Вид глагольной семантики и видовая деривация* [w:] *Семантика и структура славянского вида*, Кракów.
- [Karolak 1998a] – С. Кароляк, *К вопросу о типологии вида в славянских и романских языках*, [w:] *Типология вида. Проблемы, поиски, решения*, ред. М. И. Черткова, Москва, s. 167–168.
- [Karolak 1998b] – С. Кароляк, *Поимот инхоативност и инхоативната конфигурација во граматаката на македонскиот вид*, [w:] *Македонски јазик*, Скопје.

- [Korytkowska 1990] – M. Korytkowska, *Z problematyki składni konfrontatywnej na przykładzie bułgarskich i polskich zdań bezpodmiotowych*, Wrocław.
- [Korytkowska 1992] – M. Korytkowska, *Typy pozycji predykatowo-argumentowych*, Warszawa.
- [Perniszka 1979] – E. Пернишка, *Някои прояви на граматична и словообразователна дефективност при глаголи, образувани с представка за-*, „Български език“ 1975, кн. 4, s. 304–312.
- [Perniszka 1988] – E. Пернишка, *Начинът на действие и словообразователно систематизиране на славянския глагол*, [w:] *Славистичен сборник*, София, s. 5–16.
- [Słownik 1973] – *Български тълковен речник*, ред. Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, София.
- [Słownik 1978a] – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, ред. К. К. Атраховіч, Мінск.
- [Słownik 1978b] – F. Sławski, *Podręczny słownik bułgarsko-polski*, Warszawa.
- [Słownik 1998] – *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*, ред. М. Р. Суднін, Мінск.
- [Słownik 1999] – *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 2, ред. В. Dunaj, Warszawa.
- [Szuba 1987] – П. П. Шуба, *Сучасная беларуская мова. Марфалогія*, Мінск.
- [Śmiech 1986] – W. Śmiech, *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*, Warszawa, s. 37–43.

Юля Мазуркевич-Сулковска

ИНХОАТИВНЫЕ ГЛАГОЛЫ С ПРЕФИКСОМ ЗА- В БОЛГАРСКОМ, БЕЛОРУССКОМ И ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКАХ

(Резюме)

В статье представлен анализ инхоативных глаголов с префиксом за- в трёх славянских языках: болгарском, польском и белорусском, а также показаны различия в распределении этих глаголов в отдельных семантических группах. В славянских языках наиболее продуктивным способом деривации форм инхоативной конфигурации является префиксация, а префикс за- является типичным славянским инхоативным префиксом. Инхоативность в статье представлена не как один из способов действия, а как конфигурация двух видов – длительного и моментального с моментальной доминантой.